

დაზარალებულის პროცესუალური ადგილი სისხლის სამართლის მართლმსაჯულებაში – გზა მხარის სტატუსიდან პროცესის მონაწილემდე

გოგა ხატიაშვილი*

I. შესავალი

2009 წლის 9 ოქტომბერს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო ახალი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, რომელიც 2010 წლის პირველი ოქტომბრიდან ამოქმედდა.¹ კოდექსის მთავარი მიზანი იყო მხარეთა შეჯიბრებითობისა და თანასწორობის, საჯაროობის, მტკიცებულებათა უშუალო გამოკვლევისა და ბრალდებულის უფლებათა პატივისცემის პრინციპებზე დაფუძნებული სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის ახალი სისტემის შექმნა.² შესაბამისად, მართლმსაჯულების სისტემა ინკვიზიციური (კონტინენტური) სამართლის პრინციპიდან საერთო (შეჯიბრებით) სამართლის სისტემაზე გადავიდა.³

ახალი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მიღებამ გამოიწვია დაზარალებულის სტატუსისა და უფლებების რადიკალური ცვლილება. იგი აღარ არის სისხლის სამართლის პროცესის მხარე და მისი როლი მხოლოდ პროცესის მონაწილის სტატუსით

* ადვოკატი, სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის დოქტორანტი, email: gkhatiaashvili23@sabauni.edu.ge, ORCID: 0009-0006-4109-2337.

¹ საქართველოს 2009 წლის 9 ოქტომბრის კანონი „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი“.

² თუმანიშვილი გ., სისხლის სამართლის პროცესი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, თბილისი, 2014, 13.

³ განმარტებითი ბარათი საქართველოს 2009 წლის 9 ოქტომბრის კანონის პროექტზე „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი“, 1-2.

შემოიფარგლება.⁴ შესაბამისად, დაზარალებულს აღარ აქვს ისეთი ფუნდამენტური პროცესუალური უფლებები, როგორცაა, განაჩენის გასაჩივრების უფლება, პროცესის მწარმოებელი თანამდებობის პირის აცილების უფლება, საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარების შესახებ შუამდგომლობის დაყენების უფლება და ა.შ.⁵ ამან გარკვეული კრიტიკა გამოიწვია,⁶ ამიტომაც დღის წესრიგში დადგა მისი უფლებების გაზრდისა და გაუმჯობესების საკითხი. დაზარალებულის ინსტიტუტის გაძლიერების პირველი მცდელობა იყო 2014 წელს,⁷ რის შემდეგაც კიდევ რამდენიმე ცვლილება განხორციელდა.

სტატიის მიზანია, 2009 წლიდან მოყოლებული დღემდე სისხლის სამართლის მართლმსაჯულებაში დაზარალებულის სტატუსის, როლისა და დღეს არსებული უფლებრივი მდგომარეობის ისტორიულ-გენეტიკური კვლევა, კერძოდ, რამ გამოიწვია მხარის სტატუსიდან პროცესის მონაწილედ ქცევა, რა ძირითად ცვლილებებს განიცდიდა წლების განმავლობაში, დინამიკაში მისი, როგორც პროცესის მნიშვნელოვანი მონაწილის, უფლებების მიმოხილვა, რა როლი შეასრულა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ დაზარალებულის სამართლიანი სასამართლო უფლებით სარგებლობის ხელშეწყობაში და რამდენად მიზანშეწონილია, რომ მას

⁴ კარიაული დ., დაზარალებულის უფლებრივი მდგომარეობა სისხლის სამართლის ახალი საპროცესო კოდექსის მიხედვით, ჟურნ. „მართლმსაჯულება და კანონი“, №2, 2011, 139; სანდოძე ნ., დაზარალებული და მისი უფლებები საქართველოში (სისხლისსამართლებრივი და კრიმინოლოგიური დახასიათება), ჟურნ. „აკადემიური მაცნე“, დამატება, 2015, 23; დაზარალებულის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში (საქართველოში არსებული კანონმდებლობა, პრაქტიკა და საერთაშორისო მიდგომები), საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციის ანგარიში, თბილისი, 2016, 5.

⁵ თუმანიშვილი გ., სისხლის სამართლის პროცესი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, თბილისი, 2014, 171.

⁶ მაგალითად იხ., თოდრია ვ., მოსამართლის როლი და დაზარალებულის უფლებრივი მდგომარეობა საქართველოს სისხლის სამართლის პროცესში, ჟურნ. „მართლმსაჯულება და კანონი“, №2(54), 2017, 106.

⁷ საქართველოს 2014 წლის 24 ივნისის კანონი „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში“ ცვლილების შეტანის შესახებ“.

ისევ დაუბრუნდეს მხარის სტატუსი სამართალწარმოების შეჯიბრებითი მოდელისა და საჯარო სისხლის სამართლებრივი დევნის პირობებში.

II. დაზარალებულის სამართლებრივი სტატუსი შეჯიბრებით სისხლის სამართლის პროცესში

რეფორმირებულმა სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობამ განსაზღვრა მხარეთა შეჯიბრებითობისა და თანასწორობის პრინციპი.⁸ შეჯიბრებით პროცესში საქმის მიმდინარეობა მთლიანად მხარეებს აქვთ მინდობილი, ხოლო მოსამართლე ნეიტრალური და პასიური „არბიტრის“ როლს ასრულებს, რომელიც უზრუნველყოფს მხარეთა შორის ბალანსს.⁹ აღნიშნული მოდელისთვის დამახასიათებელია მხარეების მიერ ფაქტების გამოძიება, საჭირო მტკიცებულებების მოპოვება და სასამართლოსთვის წარდგენა. შეჯიბრებითი პროცესი მიჩნეულია მხარეების პროცესად, რომელშიც მოსამართლეს სუსტი პროაქტიული როლი აქვს.¹⁰ შეჯიბრებით სისტემაში ცენტრალური ადგილი უკავია მხარის ინტერესებს, რაც გულისხმობს მათი დავების მოსამართლის დაკვირვების ქვეშ, სამართლიანი პროცესის მეშვეობით წარმართვას.¹¹ როგორც წესი, შეჯიბრებითი სისტემის ქვეყნებში დაზარალებული პროცესის მხარედ არ მიიჩნევა.¹²

⁸ თუმანიშვილი გ., სისხლის სამართლის პროცესი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, თბილისი, 2014, 172.

⁹ Deffains B., Demougin D., The Inquisitorial and the Adversarial Procedure in a Criminal Court Setting, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, Vol. 164, No. 1, 2007, 2.

¹⁰ ეზერი ა., შეჯიბრებითი თუ ინკვიზიციური პროცესი: ოპტიმალური სტრუქტურების ძიებაში, ქ. მჭედლიშვილი-ჭედრიხის თარგმანი, „გერმანულ-ქართული სისხლის სამართლის ჟურნალი“, №3, 2019, 77, 84.

¹¹ Blondel E.C., Victims' Rights in an Adversary System, *Duke Law Journal*, Vol. 58, No. 2, 2008, 242.

¹² თანდილაშვილი ხ., დაზარალებულის სამართლებრივი მდგომარეობა ინტერნაციონალიზაციის გზაზე მდგარ ქართულ სისხლის სამართლის პროცესში, თბილისი, 2021, 154.

შეჯიბრებითობის პრინციპის დამკვიდრების შედეგად შეიცვალა პროცესის მხარეების, მათ შორის, დაზარალებულის სამართლებრივი მდგომარეობა. 2010 წლამდე მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით, დაზარალებულს ჰქონდა უფლება, ყოფილიყო სუბსიდიური ბრალმდებელი, ხოლო გარკვეული კატეგორიის დანაშაულების შემთხვევაში – კერძო ბრალმდებელიც კი.¹³ შესაბამისად, დაზარალებული იყო მხარე და იცავდა ბრალდების პოზიციას. პროცესის წარმართვის ახალი მოდელის არჩევასთან ერთად, მას ჩამოერთვა მხარის სტატუსი და მისი უფლებები ძირითადად მოწმის უფლებებს გაუთანაბრდა.¹⁴

დაზარალებულისათვის მხარის უფლების ჩამორთმევას მხოლოდ შეჯიბრებითობის პრინციპზე გადასვლით ხსნიან, თუმცა, როგორც საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ განმარტა, აღნიშნული პრინციპი ეყრდნობა ორივე მხარის მიერ არგუმენტების თავისუფლად წარდგენის შესაძლებლობას, რაც არ გულისხმობს მხარეთა მექანიკურ თანასწორობას. ამ პროცესში გადანაცვლებები მიიღება არა არგუმენტების მიჩქმალვის ან მათზე თვალის დახუჭვის გზით, არამედ ორივე მხარის სასარგებლო ყველა შესაძლო პოზიციის გამოვლენისა და დასაბუთების შედეგად. შესაბამისად, თუ არსებობს ბრალდების მხარის სასარგებლო არგუმენტები, მისი სასამართლოში წარდგენა ვერ შეასუსტებს შეჯიბრებით პროცესს, მიუხედავად იმისა, ვინ წარადგენს ამ არგუმენტებს – პროკურორი თუ დაზარალებული.¹⁵

¹³ თუმანიშვილი გ., სისხლის სამართლის პროცესი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, თბილისი, 2014, 170.

¹⁴ დაზარალებულის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში (საქართველოში არსებული კანონმდებლობა, პრაქტიკა და საერთაშორისო მიდგომები), საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციის ანგარიში, თბილისი, 2016, 7.

¹⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 30 სექტემბრის №1/8/594 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს მოქალაქე ხათუნა შუბითიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-28.

III. დამნაშავის დასჯის მონოპოლია საჯარო ინტერესებისა და დაზარალებულის სახელით

სისხლის სამართლის პროცესის შეჯიბრებითობის პრინციპზე გადასვლასთან ერთად, ბრალმდებლის ფუნქცია მთლიანად იტვირთა სახელმწიფომ. სახელმწიფო ბრალმდებელს მიენიჭა უფლებამოსილება, სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყებისა და შეწყვეტის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისას ისარგებლოს დისკრეციული უფლებამოსილებით, რა დროსაც უნდა იხელმძღვანელოს საჯარო ინტერესებით.¹⁶ მოქმედი საპროცესო კანონმდებლობის მიხედვით, ბრალმდებლის როლს ასრულებს სახელმწიფო, რომელსაც აქვს სათანადო ცოდნა და რესურსი, რათა იმოქმედოს საჯარო ინტერესების გათვალისწინებით. სწორედ მისი ვალდებულებაა, რომ, ერთი მხრივ, დაიცვას თითოეული ადამიანის უფლება და საზოგადოებრივი წესრიგი, ხოლო, მეორე მხრივ, ხელი შეუწყოს საქმის სწორად და ობიექტურად გადაწყვეტას და არ დაუშვას ვინმეს უსამართლო ბრალდება/მსჯავრდება.¹⁷ იმის გამო, რომ სისხლის სამართალი საჯარო ბუნებისაა, ლოგიკურია, რომ სწორედ სახელმწიფო აწარმოებს სისხლის სამართლის საქმეებს და არა დაზარალებული.¹⁸

სისხლის სამართლის სისტემაში სუბიექტი, რომელიც სხვას აკისრებს პასუხისმგებლობას, არის ყოველთვის სახელმწიფო. სწორედ სახელმწიფოს როლია და არა მსხვერპლის, პასუხი მოსთხოვოს სავარაუდო დამნაშავეებს, მისი ძალა და რესურსი ყოველთვის აღემატება კერძო მოსარჩელის შესაძლებლობებს.¹⁹ სახელმწიფოს

¹⁶ საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-16 მუხლი.

¹⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 30 სექტემბრის №1/8/594 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს მოქალაქე ხათუნა შუბითიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-20.

¹⁸ Blondel E.C., Victims' Rights in an Adversary System, Duke Law Journal, Vol. 58, No. 2, 2008, 250.

¹⁹ Mendlow G.S., The Moral Ambiguity of Public Prosecution, Yale Law Journal, Vol. 130, No. 5, 2021, 1165.

როლი სასარგებლოა შურისძიების შემცირებისა და თანასწორობის უზრუნველყოფის საქმეში.²⁰ შესაბამისად, პირის სისხლისსამართლებრივი დევნა და პასუხისმგებლობის დაკისრება სახელმწიფოს ექსკლუზიური უფლებამოსილება და იმავდროულად, ვალდებულებაა.

ასეთივეა საერთაშორისო მიდგომაც, ხოლო ამ პროცესში დაზარალებულის მხარედ ჩართვა არ არის მისი კონსტიტუციური უფლების აუცილებელი შემადგენელი ელემენტი.²¹ ამიტომ, გამართლებულია დაზარალებულისთვის სუბსიდიური ბრალმდებლის და შესაბამისად, სისხლის სამართლის პროცესში მხარის სტატუსის ჩამორთმევა.²² თუმცა მას უნდა ჰქონდეს შესაძლებლობა, სათანადოდ დაიცვას თავი და დაუბრკოლებლად ისარგებლოს თავისი საპროცესო უფლებებით,²³ მაგრამ ეს არ უნდა მოხდეს ბრალმდებლის პოზიციიდან.²⁴

დამნაშავის დასჯის მონოპოლიის პარალელურად, სახელმწიფომ უნდა გაითვალისწინოს დაზარალებულის კანონიერი ინტერესები და მოთხოვნები. სახელმწიფოს კონტროლმა არ უნდა ჩაახშოს მსხვერპლის საჭიროებები, ამ უკანასკნელს უნდა შეეძლოს თავისი პოზიციის დაფიქსირება.²⁵ მიუხედავად იმისა, რომ დაზარალებული აღარ არის სისხლის სამართლის პროცესის მხარე, მნიშვნელოვანია, იგი აღჭურვილი იყოს ისეთი უფლებებით, რომლებიც

²⁰ Bibas S., *The Machinery of Criminal Justice*, Oxford University Press, 2012, 23.

²¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 30 სექტემბრის №1/8/594 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს მოქალაქე ხათუნა შუბითიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-35.

²² გურიელი ა., დაზარალებულის უფლებრივი მდგომარეობა საქართველოს სისხლის სამართლის კანონმდებლობით, ჟურნ. „სამართალი და მსოფლიო“, №4, 2016, 222.

²³ თუმანიშვილი გ., დაზარალებული თანამედროვე სისხლის საპროცესო სამართალში, „სამართლის ჟურნალი“, №2, 2009, 66.

²⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 30 სექტემბრის №1/8/594 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს მოქალაქე ხათუნა შუბითიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-38.

²⁵ Bibas S., *The Machinery of Criminal Justice*, Oxford University Press, 2012, 23.

შეუსაბამო არ იქნება შეჯიბრებითი პროცესის პრინციპთან²⁶ და იმავდროულად, არ შესუსტდება ბრალდებულის დაცვის პროცესულური გარანტიები და ხელი არ შეეშლება საქმეზე სიმართლის დადგენას.²⁷ ეს კი, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს პროცესში ჩართულობას იმ ხარისხით, რაც აუცილებელია მისი კანონიერი ინტერესების დასაცავად. კერძოდ, მას უნდა ჰქონდეს უფლება თავისი შეხედულებები და პოზიციები წარადგინოს სისხლის სამართალწარმოების ყველა ეტაპზე ისე, რომ არ იქნეს ხელყოფილი ბრალდებულის უფლებები და ეროვნული სისხლის სამართლის სისტემის ფუძემდებლური პრინციპები.²⁸

ამდენად, დაზარალებულისთვის მხარის სტატუსის ჩამორთმევა სისხლის სამართლის საქმის წარმოების მოდელის ცვლილებამ და დამნაშავის დასჯის საჯარო სისხლისსამართლებრივი დევნის პრინციპის დამკვიდრებამ განაპირობა, რაც არ ეწინააღმდეგება არც საქართველოს კონსტიტუციას და არც საერთაშორისო რეგულაციებს.²⁹ სისხლის სამართლის პროცესის შეჯიბრებითი მოდელის ამოქმედებისა და საჯარო სისხლისსამართლებრივი დევნის პრინციპის დანერგვის ფონზე, გამართლებული იყო დაზარალებულისთვის მხარის სტატუსის ჩამორთმევა, თუმცა ფაქტობრივად უუფლებოდ დატოვება და მოწმის სტატუსთან გათანაბრება, ვერ უზრუნველყოფდა მისი ინტერესების ეფექტიან დაცვასა და სისხლის სამართლის პროცესში სათანადოდ ჩართულობას.

²⁶ თუმანიშვილი გ., სისხლის სამართლის პროცესი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, თბილისი, 2014, 172.

²⁷ თუმანიშვილი გ., დაზარალებული თანამედროვე სისხლის საპროცესო სამართალში, „სამართლის ჟურნალი“, №2, 2009, 87.

²⁸ დაზარალებულის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში (საქართველოში არსებული კანონმდებლობა, პრაქტიკა და საერთაშორისო მიდგომები), საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციის ანგარიში, თბილისი, 2016, 23.

²⁹ თანდილაშვილი ხ., დაზარალებულის სამართლებრივი მდგომარეობა ინტერნაციონალიზაციის გზაზე მდგარ ქართულ სისხლის სამართლის პროცესში, თბილისი, 2021, 36-37.

IV. დაზარალებულის უფლებრივი მდგომარეობის გაუმჯობესების ძირითადი ტენდენციები 2014 წლიდან დღემდე

2014 წელს საქართველომ დაიწყო დაზარალებულის უფლებების გაუმჯობესების პოლიტიკის გატარება, რაც განპირობებული იყო საერთაშორისო სამართლებრივი აქტებით.³⁰ მიჩნეულ იქნა, რომ დაზარალებულისთვის სისხლის სამართალწარმოების გზით რაიმე სახის რეაბილიტაციის ან სამართლიანობის აღდგენის მიღწევა მხოლოდ სამართალდამცავი ორგანოების კეთილ ნებაზე იყო დამოკიდებული.³¹ ამიტომ დაზარალებულს პროცესის მაკონტროლებლის უფლებები დაემატა.³² კერძოდ, დაზარალებულს მიენიჭა დაზარალებულად ცნობაზე უარის თქმის ან დაზარალებულად ცნობის დადგენილების გაუქმების შესახებ ან გამოძიების ან/და სისხლისსამართლებრივი დევნის შეწყვეტის ან სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყებაზე უარის თქმის შესახებ პროკურორის დადგენილებების სასამართლოში გასაჩივრების უფლება; გამოძიების მიმდინარეობის შესახებ ინფორმაციის მიღებისა და სისხლის სამართლის საქმის მასალების გაცნობის უფლება, თუ ეს არ ეწინააღმდეგება გამოძიების ინტერესებს; სასამართლო სხდომის ნაწილობრივ ან სრულად დახურვის შესახებ განჩინების გამოტანის მიუხედავად, სხდომაზე ან სხდომის ნაწილზე დასწრების უფლება და ა.შ.³³

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 14 დეკემბრის გადაწყვეტილებით არაკონსტიტუციურად იქნა ცნო-

³⁰ იხ., Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012, establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA.

³¹ განმარტებითი ბარათი „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ცვლილებების შეტანის შესახებ“ საქართველოს 2014 წლის 24 ივლისის კანონის პროექტზე, 1.

³² შალიკაშვილი მ., თანდილაშვილი ხ., ბახტაძე უ., ვიქტიმოლოგია, მეცნიერება დანაშაულის მსხვერპლის შესახებ, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2023, 108.

³³ საქართველოს 2014 წლის 24 ივნისის კანონი „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში“ ცვლილების შეტანის შესახებ“.

ბილი დაზარალებულის უფლებამოსილების შეზღუდვა, რითაც, განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის ჩადენის გარდა, პირის დაზარალებულად ცნობის განცხადებაზე ზემდგომი პროკურორის უარი ან დაზარალებულად ცნობის შესახებ დადგენილების გაუქმების თაობაზე პროკურორის გადაწყვეტილება, არ შეეძლო გაესაჩივრებინა სასამართლოში. საკონსტიტუციო სასამართლომ აღნიშნა, რომ მსგავსი დიფერენცირებული მოპყრობა ვერ ამართლებდა ლეგიტიმურ საჯარო მიზანს, არ იყო თანაზომიერი და ეწინააღმდეგებოდა საქართველოს კონსტიტუციას.³⁴

საკონსტიტუციო სასამართლოს მორიგი გადაწყვეტილება, რომლითაც არაკონსტიტუციურად იქნა ცნობილი ნორმა, რომელიც ბლანკეტურად გამორიცხავდა დაზარალებულის შესაძლებლობას, მიეღო გამოძიების მიმდინარეობის შესახებ ინფორმაციის შემცველი დოკუმენტაცია და სისხლის სამართლის საქმის მასალების ასლები, მიღებულ იქნა 2020 წელს. როგორც სასამართლომ განმარტა, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში, ინფორმაციის გაცემაზე უფლებამოსილი ორგანოს მიერ უნდა შეფასდეს, თუ რამდენად არსებობს საქმის მასალების ასლის სახით გავრცელების შედეგად გამოძიების ინტერესების დაზიანების რისკი. შესაბამისად, დოკუმენტების გადაცემის საკითხი უნდა გადაწყდეს გამოძიების ინტერესების დაცვის რეალური საჭიროების მიხედვით და არა ჰიპოთეტურ რისკებსა თუ ბლანკეტურ აკრძალვებზე აპელირებით.³⁵

საკონსტიტუციო სასამართლოს 2023 წელს მიღებული კიდევ ერთი გადაწყვეტილებით კი, არაკონსტიტუციურად იქნა ცნობილი ის ნორმები, რომლებითაც მძიმე და ნაკლებად მძიმე კატეგორიის

³⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 14 დეკემბრის №2/12/1229, 1242, 1247, 1299 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს მოქალაქეები – ხვიჩა ყირმიზაშვილი, გია ფაცურია და გვანცა გაგნიაშვილი და „მპს ნიკანი“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-58-59.

³⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 18 დეკემბრის №1/3/1312 გადაწყვეტილება საქმეზე, „კონსტანტინე გამსახურია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-48.

დანაშაულის შედეგად დაზარალებულ პირებს დიფერენცირებულად ეზღუდებოდათ უფლება, სასამართლოში გაესაჩივრებინათ პროკურორის გადაწყვეტილება გამოძიების ან/და სისხლისსამართლებრივი დევნის შეწყვეტის ან სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყებაზე უარის თქმის შესახებ. სასამართლოს შეფასებით, გასაჩივრების შესაძლებლობის მიცემა მხოლოდ განსაკუთრებით მძიმე კატეგორიის დანაშაულზე არათანაბარ მდგომარეობაში აყენებდა იმ პირებს, რომლებიც დაზარალებულ ნაკლებად მძიმე ან მძიმე კატეგორიის დანაშაულის ჩადენის შედეგად, რაც ქმნიდა დაზარალებულის ინტერესების რეალიზების უგულვებელყოფის მაღალ რისკებს და გამორიცხავდა პროკურორის მხრიდან მცდარი გადაწყვეტილების მიღების შემთხვევაში ეფექტიანი სასამართლო კონტროლის განხორციელების შესაძლებლობას.³⁶

ახალი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ამოქმედების შემდეგ, რომლითაც დაზარალებულმა ერთბაშად დაკარგა ყველა უფლება თუ პრივილეგია, 2014 წელს განხორციელებული საკანონმდებლო ცვლილებები და საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები დაზარალებულის უფლებების გაუმჯობესების კუთხით ნამდვილად წინგადადგმული ნაბიჯია. მართალია, სახელმწიფოს აქვს დამნაშავის დასჯაზე მონოპოლია, თუმცა მართლმსაჯულების განხორციელებისას არ უნდა დაივინყოს დაზარალებული და მისი კანონიერი ინტერესები.³⁷

2014 წელს დაზარალებულის უფლებრივი მდგომარეობის გაუმჯობესების მიუხედავად, იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთ-

³⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2023 წლის 27 ივლისის №1/5/1355, 1389 გადაწყვეტილება საქმეზე, „სამსონ თამარიანი, მალხაზ მაჩალიკაშვილი და მერაბ მიქელაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-73-74.

³⁷ დაზარალებულის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში (საქართველოში არსებული კანონმდებლობა, პრაქტიკა და საერთაშორისო მიდგომები), საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციის ანგარიში, თბილისი, 2016, 30.

ქმულია მოსაზრება დაზარალებულისთვის უფლებრივი პაკეტის სრულად აღდგენისა და კვლავ მხარის სტატუსის დაბრუნების თაობაზე³⁸ ან აღნიშნავენ, რომ დაზარალებულს უფრო მეტი პრივილეგია უნდა ჰქონდეს მინიჭებული, რაც არსობრივად პროცესის მხარისათვისაა დამახასიათებელი (მაგალითად, პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ დადგენილი განაჩენის სააპელაციო და საკასაციო წესით გასაჩივრების უფლება).³⁹ აღნიშნული მიდგომა არ არის გასაზიარებელი, რადგან დაზარალებულისთვის მხარის სტატუსის დაბრუნება შეუთავსებელია შეჯიბრებით სისხლის სამართლის პროცესთან და სახელმწიფოს მიერ დამნაშავეის დასჯის საჯარო ინტერესებთან. დაზარალებულმა არ უნდა ჩაანაცვლოს სახელმწიფო და თავად არ უნდა განახორციელოს საჯარო ფუნქციები.⁴⁰ დაზარალებული საჯარო სისხლისსამართლებრივი დევნის საქმეებზე მეორე ბრალმდებლად არ უნდა გამოდიოდეს.⁴¹ პრაქტიკაში თანხმდებიან, რომ დაზარალებულის როლის გააქტიურება და შეჯიბრებით პროცესში მისი მხარედ ჩართვა საჭირო აღარ არის, რადგან სწორედ ბრალდების მხარე წარმოადგენს დაზარალებულის ინტერესებს. უფრო მეტიც, დაზარალებულის მხარის როლში ყოფნა პროცესის კიდევ უფრო გაჭიანურებას გამოიწვევს.⁴²

³⁸ შეად., ირიაული ჯ., საპროცესო შეთანხმების გაფორმებისას დაზარალებულის უფლებებთან დაკავშირებული პრობლემები, „სტუდენტური სამართლებრივი ჟურნალი“, 2016, 110; იხ. ციტირება: მ. მამნიაშვილი, ჯ. გახოკიძე, ზ. მელქაძე, ნ. ლოგიძე, სისხლის სამართლის პროცესის პოლიტიკა არსებითად შესაცვლელია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკური სერია, 2013-2014, გვ 624-630.

³⁹ შეად., საქართველოს სისხლის სამართლის პროცესი, ზოგადი ნაწილი, მე-2 გამოცემა, ჯ. გახოკიძის, მ. მამნიაშვილისა და ი. გაბისონიას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 216.

⁴⁰ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 30 სექტემბრის №1/8/594 საქმეზე, „საქართველოს მოქალაქე ხათუნა შუბითიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-25.

⁴¹ თუმანიშვილი გ., დაზარალებული თანამედროვე სისხლის საპროცესო სამართალში, „სამართლის ჟურნალი“, №2, 2009, 87.

⁴² მოსამართლის როლი სისხლის სამართლის მართლმსაჯულებაში (თვისებრივი კვლევის შედეგები), თბილისი, 2019, 20-21.

V. დასკვნა

კვლევა ცხადყოფს, რომ დაზარალებულისთვის მხარის სტატუსის დაკარგვა სახელმწიფოს მიერ პროცესის წარმოების შეჯიბრებით მოდელზე გადასვლამ და საჯარო სისხლისსამართლებრივი დევნის განხორციელებაზე ერთპიროვნულმა პრეროგატივამ განაპირობა. სწორედ დამნაშავის დასჯაზე სახელმწიფო მონოპოლიის სიერცეში ვერ მოიძებნა დაზარალებულის, როგორც მხარის, ადგილი და მისი როლი პროცესის მონაწილის სტატუსით განისაზღვრა. თუმცა დაზარალებულისთვის მხარის სტატუსის დაკარგვამ ერთბაშად მისი ყველა მნიშვნელოვანი უფლების ჩამორთმევა გამოიწვია, რაც საერთაშორისო სტანდარტთან შეუთავსებელი იყო. ამიტომ 2014 წლიდან დაიწყო მისი უფლებების გაფართოების მცდელობა. შესაბამისად, დღეისათვის როგორც საკანონმდებლო ცვლილებების, ისე საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებების შედეგად, დაზარალებული მნიშვნელოვანი უფლებებით აღიჭურვა, რითაც შეუძლია, ეფექტიანი კონტროლი აწარმოოს გამოძიების მიმდინარეობასა და ბრალდების მხარის მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებზე.

დაზარალებულისთვის მხარის სტატუსის დაბრუნება, სამართალწარმოების არსებული მოდელისა და პრინციპების გათვალისწინებით, გამოიწვევს, ერთი მხრივ, საქმეში ორი ბრალმდებლის გაჩენას, ხოლო, მეორე მხრივ, დაზარალებულისთვის ისეთი მანდატის მინიჭებას, რაც სახელმწიფოს ერთპიროვნული ექსკლუზივია და საჯარო ინტერესისა და საქმიანობის სფეროს განეკუთვნება. თუმცა, უდავოა, რომ მართლმსაჯულების პროცესში დაზარალებულს უნდა ჰქონდეს ეფექტიანი და საკმარისი ბერკეტები სახელმწიფოს ქმედებების გასაკონტროლებლად, რაც მიიღწევა მისი, როგორც პროცესის მონაწილის და არა მხარის მანდატისა და სტატუსის ფარგლებში.